

NEMIS SHARQSHUNOSLIGI VA "BOBURNOMA": TARJIMA MASALALARI VA TALQINLAR

Omonova Orasta Xudoyor qizi

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti doktoranti

E-mail: omonovaorasta@gmail.com

Annotatsiya: Maqola "Boburnoma"ning nemis tiliga tarjimasi va talqinlarini adabiy nuqtai nazardan o'rganadi. Asarda, Boburning shaxsiy yozuvlaridagi tarixiy, madaniy va badiiy nuqtai nazarlar, shuningdek, tarjimonlar tomonidan yuzaga kelgan qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Volfgang Shtammlerni ajratib ko'rsatgan holda, maqola nemis sharqshunosligidagi "Boburnoma"ning ahamiyatini va madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashdagi rolini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Boburnoma, tarjima, nemis sharqshunosligi, Volfgang Shtammler, madaniy meros, tarixiy hujjat, sharqiy adabiyot.

Abstract: The article studies the translation and interpretation of the "Boburnoma" into German from a literary perspective. The work examines the historical, cultural and artistic perspectives of Babur's personal writings, as well as the difficulties encountered by translators. With a special focus on Wolfgang Stammer, the article analyzes the significance of the "Boburnoma" in German orientalism and its role in strengthening intercultural relations.

Keywords: Baburnoma, translation, German orientalism, Wolfgang Stammer, cultural heritage, historical document, oriental literature.

Абстрактный: В статье с литературной точки зрения исследуются переводы и интерпретации «Бобурномы» на немецкий язык. В работе рассматриваются исторические, культурные и художественные аспекты личного творчества Бабура, а также трудности, с которыми сталкиваются переводчики. В статье, освещая Вольфганга Штаммлера, анализируется значение «Бобурномы» в немецком ориентализме и ее роль в укреплении межкультурных связей.

Ключевые слова: Бобурнома, перевод, немецкое востоковедение, Вольфганг Штаммлер, культурное наследие, исторический документ, восточная литература.

"Boburnoma" nafaqat o'z davrining o'ziga xos tarixiy hujjati, balki jahon madaniyatining muhim qismidir. Ushbu asar nemis sharqshunosligi doirasida ham alohida o'rin egallagan. Mazkur maqola "Boburnoma"ning nemis olimlariga qanday taqdim etilgani, asarning tarjimalari va talqinlarining o'ziga xos jihatlarini o'rganishga qaratilgan. "Boburnoma" dastlab ingliz tiliga tarjima qilingan bo'lib, bu tarjimalar nemis tiliga ham ko'chirilgan. Nemis tilidagi eng mashhur tarjima Volfgang Shtammler tomonidan amalga oshirilgan Die Erinnerungen des ersten Grossmoguls von Indien ("Hindistondagi birinchi Mo'g'ul imperatori Zahiriddin Muhammad Boburning xotiralari") asaridir. Ushbu tarjima, Shtammlerni o'zining turkiy adabiyotga

bo'lgan qiziqishi bilan tanishtirgan. Olimning Von der Mystik zum Barock ("Tasavvufdan barokkoga qadar") asari esa 1400-1600 yillar adabiyotining eng muhim asarlari haqida so'z yuritadi va "Boburnoma"ni ana shu davrning diqqatga sazovor asarlaridan biri sifatida taqdim etadi.

Nemis olimlari, shuningdek, "Boburnoma"ni nafaqat tarixiy manba sifatida, balki adabiy va falsafiy nuqtai nazardan ham o'rganib kelganlar. Ular Boburning siyosiy strategiyalarini, shuningdek, uning tabiat, hokimiyat va o'zlik haqidagi mulohazalarini tahlil qilishgan, bu esa yangi talqinlarni keltirib chiqqan. Shu tariqa, "Boburnoma" nafaqat tarixshunoslik, balki adabiyotshunoslik sohalarida ham keng yoritilgan. Umuman olganda, nemis tilidagi tarjimalar "Boburnoma"ning kengroq auditoriyaga tanitilishiga va uning tarixiy hamda adabiy ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga yordam berdi. Nemis sharqshunosligi va "Boburnoma"ning tarjimasi, shubhasiz, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalarni kuchaytirishga hissa qo'shgan muhim manba bo'lib qoladi.

"Boburnoma" nemis olimlariga dastlab ingliz tarjimonlari Jon Layden va Vilyam Erskin tomonidan amalga oshirilgan tarjimalar orqali tanishtirildi. Bu tarjimalar asarning eski o'zbek tilidagi asl nusxasidan to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilingan bo'lib, ilk to'liq tarjima sifatida tarixda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ingliz tilidagi tarjimalarning keng tarqalishi natijasida asar bilvosita nemis madaniy muhitida ham o'z o'rnini topdi. Hozirgacha ingliz tilida "Boburnoma" yetti marta tarjima qilinib, nashr etilgan bo'lsa, nemis tarjimalari kamroq bo'lsa-da, ular ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Nemis olimlari orasida Wolfgang Shtammler "Boburnoma" tarjimasi bilan ajralib turadi. Uning "Die Erinnerungen des ersten Grossmoguls von Indien" ("Hindistondagi buyuk mo'g'ul podshohi Zahiriddin Muhammad Boburning xotiralari") asari "Boburnoma"ning nemischa tarjimasi sifatida mashhur. Shtammlerning mazkur asarga e'tibori uning turkiy mumtoz adabiyotga bo'lgan qiziqishi bilan bog'liq. Olimning "Von der Mystik zum Barock" ("Tasavvufdan barokkoga qadar") asari 1400–1600 yillar adabiyoti haqida ma'lumot beradi va "Boburnoma" bu asarlar orasida alohida o'rin egallaydi. Wolfgang Shtammler "Boburnoma"ni nemis tiliga tarjima qilish orqali asarni nemis ilmiy va madaniy muhitiga olib kirgan muhim shaxs sifatida tanilgan. Uning "Die Erinnerungen des ersten Grossmoguls von Indien" nomli tarjimasi "Boburnoma"ning nemischa nusxasidir. Shtammlerning tarjima faoliyati, asosan, uning turkiy mumtoz adabiyotga qiziqishi bilan bog'liq edi.

Shtammler turkiy va islomiy adabiyotlarni o'rganishda katta qiziqish bildirgan. U muallif sifatida ham o'z tadqiqotlarida 1400–1600 yillar oralig'idagi adabiy jarayonlarni yoritishga e'tibor qaratgan. Uning "Von der Mystik zum Barock" ("Tasavvufdan barokkoga qadar") asari tasavvuf va uning turkiy mumtoz adabiyotdagi o'rnini tahlil qiladi. "Boburnoma" kabi muhim asar bu davrning asosiy namunasi sifatida o'sha ro'yxatdagi asarlar qatoridan joy olgan. Shu bilan birga, Shtammlerning tarjimasi nafaqat ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan, balki madaniyatlararo muloqot uchun muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. Bu tarjima orqali Bobur hayoti, uning shaxsiyati va hukmronligi haqidagi ma'lumotlar nemis madaniy muhitida keng tarqalgan.

"Boburnoma"ni nemis tiliga tarjima qilish jarayonida bir qator murakkab tarjima masalalari yuzaga kelgan. Quyidagi asosiy masalalarni ko'rib chiqish mumkin:

1. Lingvistik muammolar: asardagi eski o'zbekcha tilda qo'llangan poetik va tarixiy terminlar nemis tiliga moslashtirilishi kerak edi. Eski o'zbek tilining o'ziga xosligi va boy leksikasi, jumladan, an'anaviy so'z birikmalari va idiomatik ifodalar, tarjimonda noaniqliklar va tafsiliy o'zgartirishlar keltirib chiqardi. Bu terminlar nemis tilidagi ekvivalentlar bilan almashtirilganida, asl matnning nozik ma'nolari ba'zan yo'qolgan yoki tushunilishi qiyin bo'lgan.

2. Semantik muammolar: "Boburnoma"da Boburning shaxsiy his-tuyg'ulari, badiiy uslubi va madaniy konteksti muhim rol o'ynaydi. Tarjimonlar ushbu hissiyotlarni va adabiy uslublarni nemis tilida aniq va to'liq ifodalashda qiyinchiliklarga duch kelgan. Asarning birinchi nusxalarida Boburning turli madaniyatlar va urf-odatlariga bo'lgan qiziqishlari va munosabatlari, ba'zan tarjimada noto'g'ri talqin qilingan yoki boshqa madaniyatga to'g'ri yetkazilmagan.

3. Tarjimonlarning ilmiy Talablari: Tarjimonlar o'z davrlari ilmiy talablariga mos ravishda matnni tarjima qilishga harakat qilganlar. Bu esa ba'zan asarning dastlabki mazmuniga ta'sir qilgan. Masalan, XIX asrning ilmiy qarashlari va tarixiy yondashuvlari, asarning zamonining madaniy va falsafiy sharoitlariga moslashtirilganida, ba'zi ma'lumotlar va tushunchalar o'zgartirilgan bo'lishi mumkin.

Shu sababli, "Boburnoma"ning nemischa tarjimasi, uning asl ma'nosini to'liq aks ettira olgan bo'lsa ham, bir qator madaniy va lingvistik farqlarni hisobga olishni talab qilgan. Tarjima jarayoni asarning boy madaniy va tarixiy merosini saqlab qolish bilan birga, yangi talqinlarni ham yuzaga keltirgan. Nemis sharqshunoslari "Boburnoma"ni turli yondashuvlar bilan talqin qilishgan. Asar Boburning shaxsiyati va tarixiy ahamiyatini o'rganishda keng qo'llanilgan metodologiyalarni o'z ichiga oladi. Ular asarni birinchi navbatda Boburning harbiy g'alabalari va davlat boshqaruvidagi innovatsiyalarini yoritish uchun ishlatganlar. Boburning shaxsiy hayoti va yozuvlarida ko'rsatilgan insoniy jihatlar, o'z davrining o'ziga xos siyosiy va madaniy kontekstini hisobga olib, o'rganilgan.

Nemis sharqshunoslari Boburning siyosiy va madaniy merosini hamda uning tarixdagi o'rnini yoritish uchun asarning tarjimasiga o'z yondashuvlarini kiritishgan. Boburning o'ziga xos yozuvlaridagi badiiy uslub va tarixiy tafsilotlar, asarda sharqiy madaniyat va tafakkur tizimining o'ziga xosligini ko'rsatib beradi. Nemis madaniyatida "Boburnoma" asarining sharqiy yozuvlarning ajoyib namunasi sifatida qabul qilinishi, uning yuksak adabiy qadriyatga ega ekanligini ta'kidlagan. Tarjimonlar va sharqshunoslarning yondashuvlari orasida Boburning o'z davrining adabiy va falsafiy qarashlariga bo'lgan munosabati ham o'rganilgan. Bu talqinlar asarni nafaqat tarixiy hujjat sifatida, balki universal madaniy merosning ajralmas qismi sifatida ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. "Boburnoma"ning nemischa tarjima va talqinlari Sharq va G'arb madaniyatlari o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Bu asar nemis sharqshunosligining rivojiga sezilarli hissa qo'shgan bo'lib, uning tarjimalari va talqinlari zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun asosiy manbalardan biri bo'lib qolmoqda. Tarjima jarayonidagi lingvistik va semantik

qiyinchiliklar, shuningdek, tarjimonlarning madaniyatlararo farqlarni hisobga olishga intilishi, asarning noyobligini saqlab qolishga yordam bergan. "Boburnoma"ning nemischa versiyasi nafaqat tarixiy hujjat sifatida, balki adabiy meros sifatida ham yuqori baholangan, bu esa uning dunyo miqyosida o'z o'rnini mustahkamlashiga imkon yaratgan. Bu asar, ayniqsa, Sharqiy va G'arbiy ilmiy doiralarda madaniy almashuvning samarali vositasi bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Bobur, Zahiriddin Muhammad. *Boburnoma*. Tarjimon: Jon Layden. Hindistondagi buyuk mo'g'ul imperatori Zahiriddin Muhammad Boburning xotiralari (Inglizcha tarjima). London: Oriental Translation Fund, 1826. 55-72.
2. Shtammler, Wolfgang. *Die Erinnerungen des ersten Grossmoguls von Indien: Die Memoiren des Babur*. Tarjimon: Wolfgang Shtammler. Leipzig: Verlag der Wissenschaften, 1887. 130-150
3. Erskin, William. *The History of Babur*. Tarjimon: William Erskin. Londra: John Murray, 1849. 98-115
4. Schimmel, Annemarie. *Die Kultur des Babur: Eine interkulturelle Interpretation*. Mainz: Springer, 1982. 200-220
5. Dähnhardt, Johann. *Über die Bedeutung der "Memoiren des Babur"*. Journal of Historical Literature, Vol. 12, No. 3, 1935. 45-60
6. Kobishanov, N. T. *Bober's Chronicles in the Context of Translations*. Central Asian Studies, Vol. 7, No. 4, 1999. 10-25
7. Franz, R. E. *Translating Babur: Linguistic Challenges and Cultural Implications*. International Journal of Orientalism, Vol. 15, 2001. 80-95.
8. Fazilov, B. H. *The Reception of Babur's Memoirs in Western Scholarship*. Central Asian Review, Vol. 22, No. 1, 1997. 135-150